

Пушкар М., Баглей Р., Пушкар М.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ «АГРАРНОЇ» ЕКСПОРТНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

Досліджено питання введення аграрної галузі України у світові інтеграційні процеси; розглянута суспільна значимість сільськогосподарської галузі; обґрунтовано необхідність збереження органічної єдності питань розвитку «аграрної» експортної стратегії України та розвитку галузі всередині країни.

Ключові слова: *глобалізація економіки, міжнародна інтеграція, «аграрна» експортна стратегія, суспільна значимість сільського господарства.*

Початок ХХІ ст. характерний для економіки активізацією процесів її глобалізації та розвитком міжнародної інтеграції. Розширення сфер міжнародного співробітництва, взаємоузгодження і взаємодія економік різних країн відкривають для них нові можливості для реалізації їх стратегічних цілей. Із іншого боку, ці процеси супроводжуються напруженою боротьбою між країнами за сфери економічного впливу, що для кожної з них в остаточному підсумку слід розуміти як зростання рівня власних економік, підвищення добробуту народу. Особливої гостроти ця боротьба набуває у зв'язку з фінансовою та економічною кризами. За таких обставин повноцінне функціонування будь-якої незалежної країни єдино можливе, коли вона реально бере багатовекторну та рівноправну участь у міжнародному поділі праці.

В контексті активного введення України в міжнародні інтеграційні процеси одним із її ключових стратегічних завдань є формування і розвиток експорту конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції.

Закономірно, що тематика розвитку аграрної економіки у країні з великим потенціалом земельних ресурсів і значною кількістю сільських поселень та сільського населення – одна з центральних у дослідженнях вітчизняних науковців. Наукове розроблення цієї теми лежить в основі діяльності численних наукових організаційних структур – УААН, ННЦ «ІАЕ», УкрНДІ «Украгропромпродуктивність», інших науково-дослідних інститутів та вищих навчальних закладів аграрного профілю. Теорію розвитку сільського господарства представляють розроблені й законодавчо затверджені численні програми та концепції, методичні рекомендації з вирішення різних питань та інші наукові розробки [6, 3–21]. З розвитком аг-

рарної науки тісно пов'язані імена В. Андрійчука, О. Онищенко, П. Саблука, В. Трегобчука, В. Юрчишина та багатьох інших вітчизняних учених.

Разом із тим слід відзначити, що світове господарство – система високодинамічна. Нині у ньому відбуваються значні зміни, обумовлені, з одного боку, глобалізацією економіки, а з іншого – світовими фінансовою і економічною кризами, до яких виявилися неготовими не тільки вітчизняна, а й світова економічна наука. У зв'язку з цим українська економічна наука має підвести під аграрну внутрішню і зовнішню політику нашої країни таку теорію, реалізація положень якої забезпечить Україні високий рівень розвитку аграрної економіки і належне їй місце у міжнародному середовищі.

Мета нашого дослідження – окреслити основні параметри суспільного функціонування аграрної галузі. Результати наших досліджень мають стати одним із доповнень до теорії ефективного використання потенціалу аграрної галузі для розвитку України сьогодні й на перспективу.

Засади зовнішньої аграрної політики України значною мірою визначаються змістом її загальної зовнішньоекономічної діяльності. Результативні економічні показники останньої за 2000–2008 рр., – переконливе свідчення того, що Україна, незважаючи на її багаторічні зусилля впродовж років незалежності, перебуває поки що на задвірках європейської економіки.

Це стосується насамперед зовнішніх боргів України. За даними Мініфіну України, ще за станом на 31. 12. 2008 р. обсяг зовнішнього боргу становив 18,555 млрд. дол. США [8]. Як відомо, за 2009 р. сума боргу України значно збільшилася. Рівень зовнішнього боргу переступив поріг фінансової безпеки [7], країна опинилася на межі дефолту.

Недостатніми є й показники зовнішньої торгівлі України. Зокрема, сальдо зовнішньої торгівлі впродовж 2000–2008 рр. становило: у 2000 р. – –678120,8 тис. дол. США; 2005 – –1674742,5; 2007 – –2423239,4; 2008 р. – –2431669,3 тис. дол. США, тобто було постійно від'ємним. Якщо у 2000 р. імпорт переважав експорт у 3,8 раза, то в 2008 р. – у 35,4 раза. Коефіцієнт покриття експортом імпорту в 2000 р. становив 0,26; 2005 – 0,02; 2007 – 0,03; 2008 р. – 0,028 [5, 265].

Тож логічно, що ті економічні показники експорту продукції сільського господарства, які відображені в державній статистиці, теж невисокого рівня. Так, у 2008 р. в Україні експорт живих тварин і продуктів тваринного походження становив 1,2% у загальному його обсязі, продуктів рослинного походження – 8,3% [5, 264]. У структурі аграрного експорту поки що переважає сировина, а не готова продукція з високою доданою вартістю [3, 104]. Провідні місця на світових ринках Україна займає лише за олією та ячменем [3, 102]. Офіційний імпорт цих продуктів становив

відповідно 2,0% та 1,7%. Разом із тим, із ЗМІ знаємо про завезення великих обсягів продовольства контрабандним шляхом, тобто фактичний обсяг імпорту в статистичних даних може бути значно занижений [5, 264].

У контексті цього перед Україною – великий обсяг роботи, пов'язаний із розвитком експорту сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим важливо відзначити, що досягнення Україною стратегічних «аграрних» цілей на зовнішніх ринках необхідно розглядати крізь призму суспільної значимості функціонування аграрної галузі всередині країни.

По-перше, в Україні сільське господарство – одна з основних галузей матеріального виробництва. Характер та специфіка галузі й масштабність виробництва обумовлюють функціонування галузі як ядра і економіки, і суспільства в цілому. АПК України формує 17–18% її ВВП та близько 60% фонду споживання населення. Крім того, аграрний сектор є одним із бюджетоформуючих секторів національної економіки. Його частка у зведеному бюджеті України за останні роки становить 9–10%.

Сільське господарство – основна сфера АПК. Завдяки розвитку галузі функціонують багато галузей ресурсопостаючого (стосовно сільського господарства) характеру і тих галузей, для яких сільськогосподарська сировина є основним предметом праці. Із діяльністю галузі пов'язана діяльність фінансово-кредитних, інноваційних та багатьох інших структур. У зв'язку з цим недостатній розвиток галузі, її низька економічна ефективність мають могутній загальноекономічний резонанс у суспільстві. Згортання галузі відповідно призводить до згортання галузей, із нею пов'язаних. А це – безробіття, зниження загального рівня розвитку економіки тощо. Тому розвиток аграрної експортної стратегії необхідно планувати з урахуванням фактичного рівня і завдань розвитку сільського господарства у країні.

Основні статистичні відомості про розвиток сільського господарства у 2008 р. свідчать про те, що стан економіки сільськогосподарської галузі не відповідає потребам та вимогам суспільства і тим стратегічним завданням, які Україна має вирішувати в найближчій перспективі. Перехід до системи вільного ціноутворення відповідно до Закону України «Про ціни і ціноутворення» від 3 грудня 1990 р. № 507-ХІІ започаткував стабільну і тривалу тенденцію до зниження рівня аграрної економіки [1]. За офіційними статистичними даними, цю тенденцію в Україні ще не подолано. Так, обсяг продукції сільського господарства в 2008 р. – 103978 млн. грн. (у порівнянних цінах 2005 р.) становив лише 71,3% від рівня 1990 року [5, 149]. Галузь тваринництва у сільськогосподарських підприємствах збиткова впродовж усіх років незалежності України. Зокрема, збитковість виробництва яловичини в 2008 р. становила –24,1%, м'яса овець та кіз – –38,6%, птиці – –11,3%. Тільки у двох галузях тваринництва призупинено

негативні тенденції до збитковості: у м'ясному свинарстві, де рівень рентабельності у 2008 р. становив 0,3% проти –27,6% у 2007 р., і трохи раніше – в молочному тваринництві. В останньому позитивного рівня рентабельності 13,8% досягнуто ще у 2007 р., однак у 2008 р. цей показник знову знизивсь і становив лише 4,1% [5, 155].

Недостатньо використано потенціал формування врожайності сільськогосподарських культур. Так, у 2008 р. в сільськогосподарських підприємствах частка посівних площ, де внесені мінеральні добрива, становила 69%, а органічними – лише 3% [5, 178]. Це стало однією з причин збереження врожайності культур стратегічної групи – зернових на рівні 24–22 ц/га впродовж 1995–2007 рр. Лише у 2008 р. досягнуто урожайності 34,6 ц/га [5, 175].

Як бачимо, економічні резерви України для утвердження в міжнародному просторі – значні. Тому зовнішню аграрну політику України необхідно розробляти так, щоби результати її виконання ефективно сприяли здійсненню економічних функцій галузі всередині країни. Йдеться і про підвищення економічної ефективності виробництва різних аграрних товарівиробників, і про можливість розширеного відтворення, і про вирішення завдань нижчого порядку – формування оптимальної галузевої структури та ін. Треба мати на увазі, що переважання в галузевій структурі рослинництва культур експортних можливостей – зерна, ріпаку, сої, соняшнику – не відповідає основним, науково обґрунтованим і перевіреною практикою принципам. Є ще ж і такі питання, як дотримання сівозмін із метою забезпечення відновлення природної родючості ґрунтів та збереження земель, як екологічні проблеми тощо. Галузева структура сільськогосподарства має оптимально враховувати потреби і експорту, і внутрішнього функціонування.

Друге. Ще один аспект суспільної значимості сільськогосподарської галузі – «продовольчий». Як відомо, в аграрному секторі формується основна частина – понад 90% світових продовольчих ресурсів.

Орієнтація експорту сільськогосподарської продукції на окремі її види – олію, насіння ріпаку, зерно тощо вже сьогодні суттєво вплинула на спеціалізацію багатьох вітчизняних сільськогосподарських підприємств. За переважанням названих видів продукції в структурі реалізації слід розуміти згортання виробництва всіх інших видів продукції, які формують продовольче споживання населення. А це, своєю чергою, обумовлює проблему збереження продовольчої безпеки країни.

Слід відзначити, що проблеми споживання продовольства та формування продовольчої безпеки в країні ніяк не поєднуються з потужністю продовольчого потенціалу сільського господарства. Зокрема, Україна має високий рівень забезпечення земельними ресурсами. Так, на кінець

2008 р. загальна земельна площа в Україні становила 60354,8 тис. га, в т. ч. площа сільськогосподарських угідь – 41625,98 тис. га, з них площа ріллі – 32473,4 тис. га, площа під сіножатями – 2416,2 тис. га, під пасовищами – 5501,8 тис. га. Як відомо, ефективність використання земельних угідь в Україні недостатня [5, 158]. Значні резерви збільшення обсягів продовольства пов'язані й зі зростанням економіки більшості сільськогосподарських підприємств, суспільно-економічною адаптацією особистих селянських господарств тощо.

Якби виробництво сільськогосподарської продукції повністю поставити на наукові основи та використати фактори врожайності сільськогосподарських культур та продуктивності сільськогосподарських тварин відповідно до технологічних вимог, то Україна могла б не тільки забезпечити високоякісним продовольством сферу власного внутрішнього споживання, а й сформувати значну частину пропозиції на світових ринках сільськогосподарської продукції. З огляду на це та в контексті світової продовольчої кризи, яка постійно загострюється, світова економічна спільнота правомірно розглядає Україну як потужного експортера сільськогосподарської продукції.

Третє. Ще одним важливим аспектом суспільної значимості аграрної галузі є її соціальне навантаження. Сільське господарство – виробнича основа життєдіяльності сільського населення, а отже – і збереження та розвитку сільських поселень. Рівень розвитку галузі є фактором, який визначає рівень доходів сільських жителів і тим формує їх «прив'язку» до сільських територій.

Безпосередньо в галузі сільського господарства й у галузі мисливства та лісового господарства кількість найманих працівників у 2008 р. становила близько 7% [5, 366]. Крім того, як уже йшлося, завдання сільського господарства – продовольче забезпечення населення. Тому економічна ефективність галузі, зокрема, такі економічні показники, як витрати виробництва та собівартість продукції суттєво впливають на рівень цін на продовольчі товари. Тож у загальному підсумку від рівня розвитку галузі, від її економічної ефективності залежить рівень життя в суспільстві у цілому.

Необхідно мати на увазі й таке. Виробництво «експортних» видів продукції – ріпаку, зерна, сої, соняшнику – високо механізоване. Затрати ручної праці тут, особливо у великих сільськогосподарських підприємствах – мінімальні. Техніка, яку використовують у великих підприємствах, – сучасна, тотожна високопродуктивній. Тому надання переваги спеціалізації названим видам продукції в соціально-економічному плані слід розуміти як вивільнення робочої сили, збільшення безробіття, зниження рівня життя на селі. У зв'язку з цим аграрна експортна політика України має бути органічно поєднана з її внутрішньою соціальною політикою, сприяти

розвитку села, сільських територій, працювати на збільшення зайнятості сільського населення, на підвищення рівня життя на селі.

Підсумовуючи, зазначимо, що Україна потенційно є потужним експортером сільськогосподарської продукції. Формування і розвиток експорту конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції – об'єктивна необхідність.

Уведення аграрної галузі України у світові інтеграційні процеси, функціонування її як суб'єкта пропозиції на світових ринках має відбуватися в органічній єдності з її функціонуванням усередині країни. Результативність, що її досягла Україна на зовнішніх аграрних ринках, має стати дієвим позитивним чинником внутрішнього функціонування галузі.

Це забезпечить перетворення вітчизняної аграрної галузі у високорозвинений сектор економіки, спроможний задовольняти внутрішні суспільні потреби та вільно й ефективно конкурувати на світових ринках.

The questions of including of agrarian industry are probed in world integration processes; public meaningfulness of agricultural industry is examined; the necessity of maintainance of organic unity of questions of development of agrarian export strategy of Ukraine and development of industry of vnutri country is grounded.

Keywords: globalization of economy, international integration, «agrarian» export strategy, public meaningfulness of agriculture.

Исследован вопрос введения аграрной отрасли Украины в мировые интеграционные процессы; рассмотрена общественная значимость сельскохозяйственной отрасли; обосновано необходимость сохранения органического единства вопросов развития «аграрной» экспортной стратегии Украины и развития отрасли внутри страны.

Ключевые слова: глобализация экономики, международная интеграция, «аграрная» экспортная стратегия, общественная значимость сельского хозяйства.

Література

1. Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 3 грудня 1990 року № 507-XII // <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему: Сучасний стан та перспективи розвитку сільського господарства та харчової промисловості України» від 6 квітня 2009 р. № 1240 – УІ // ВВР України. – 2009. – № 38. – С. 544.
3. Горьвий В. П., Срібнюк М. С. Ринкові тенденції аграрного виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 101–106.
4. Кириленко І. Г., Дем'янчук В. В., Андрищенко Б. В. Деякі аспекти державної аграрної політики в Україні в умовах світової фінансової кризи // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 4–9.

5. Статистичний щорічник України за 2008 р. – К.: Державний Комітет статистики України, 2009. – 547 с.
6. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 3–21.
7. Куценко Т. Ф. Бюджетно-податкова політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2002. – 256 с. // <http://studentbooks.com.ua>
8. Проблеми України у зовнішньоекономічній сфері та сфері зовнішнього боргу // <http://alextar.com.ua>